

Гирин О.В.

Аспірант, Житомирський державний університет імені Івана Франка

СТРУКТУРА ЗВОРОТНИХ ЗАЙМЕННИКІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ У СИНХРОННОМУ ТА ДІАХРОННОМУ АСПЕКТАХ

В статті розглянуто структуру зворотних займенників; проаналізовано причини неоднотипності побудови зворотними займенниками своїх форм у першій та другій особі з одного боку, та у третій – з іншого. В статті стверджується, що неоднотипність спричинена переходом давньоанглійського прикметника –self в середньоанглійський період в іменник.

The paper deals with the question of the form of reflexive pronouns; the reasons of the difference in the ways the pronouns build their forms in the first and second person on the one hand, and in the third person on the other are analyzed. The paper argues that the difference was caused by the development of the Old English adjective –self into the Middle English noun.

Проблеми, пов'язані зі зворотними займенниками (зв.займ.) отримали висвітлення у численних роботах вітчизняних та зарубіжних дослідників. З іншого боку, залишається низка дискусійних питань, які потребують уваги з погляду напрацювань новітніх лінгвістичних парадигм. Так, дискусійними залишаються питання, пов'язані з виділенням у окремий підклас, походженням, структурою, та функціонуванням зв.займ.

Парадигма зв.займ. включає такі форми: *myself, yourself, ourselves, yourselves; himself, itself, herself, themselves*, а також *oneself, thyself, ourself*). Особливістю цього підкласу займенників є те, що, їх можна структурно розкласти: вони включають основу, що збігається з присвійним займенником або з формою об'єктного відмінка особового займенника, і формант *self*. При цьому присвійний займенник, як перший елемент, спостерігається в займенниках першої та другої особи, натомість об'єктний відмінок – в третій особі. Загальноприйнятого пояснення цього факту серед лінгвістів не існує.

Мета даної статті – проаналізувати основні підходи лінгвістів до неоднотипності структури зв.займ. та знайти, на базі ілюстративного матеріалу, найбільш достовірне пояснення даного явища.

При аналізі парадигми зв.займ. виникає рад запитань: по-перше, чому структурно зв.займ. відрізняються, хоча вони можуть вживатися практично в однакових моделях речення:

(1) *I blame myself for the mistake. – John blames himself for the mistake.*

По-друге, якою частиною мови є елемент *self*. З'ясування, якою частиною мови було і є слово *self*, дає можливість знайти причини неоднотипності структури зв.займ.

Отже, на погляд, Е. ван Гельдерен, у формах першої та другої особи однини в структурі [займ + *self*] другий елемент є іменником, а займенник є присвійним [van Gelderen 2000]. Теза про *self* як іменник підтверджується

сучасним словосполученням “*one’s second self*”. Натомість Е. Кінан [Keenan 2002] пише, що якби елемент *self* був іменником, то існували б моделі Q+*self*, де Q = *each, no, some*, тощо, не засвідчені, на його думку, ні в сучасній англійській мові, ні в її історії. Але таких словосполучень, на його думку, ні в сучасній англійській мові, ні в її історії не засвідчено. Крім того, можливо було б генерувати словосполучення на зразок *Arður’s self, the king’s self*, тощо. Е. ван Гельдерен наводить лише один такий приклад: *godds self* з *Cursor Mundi* (поч. XIVст.) Тому Е. Кінан через низьку частотність вживання цієї моделі, особливо на початку середньоанглійського (с.а.) періоду та через повну відсутність моделі Q+*self* відкидає точку зору про те, що *self* є іменником. [Keenan 2002, 347] Однак, в словнику сучасної англійської мови *self* подано як іменник. Порівняйте:

(2) *He put his whole self into the job.*

(3) *... they began to reveal their true selves.* [Longman 2002, 1220]

У реченні (2) наявна модель Q+*self* (*whole self*), а в обох реченнях присвійні займенники виступають у функції означення; і речення (3), може зазнати такої трансформації:

(3') *Everybody could see John and Mary’s true selves.*

У цьому випадку найбільш прийнятною можна вважати тезу І.П. Іванової про субстантивацию давньоанглійського (д.а.) прикметника *self* (*sylf/seolf*); і в с.а. періоді *self* – іменник [Іванова 2001]. Про це свідчать приклади вживання *self* після присвійних займенників. Тому низька частотність моделі [іменник в присвійному (родовому) відмінку + *self*] в с.а. період може свідчити про те, що в цей період саме відбувалася субстантивация д.а. прикметника *self*.

На початку с.а. періоду присвійний займенник перед елементом *self* в першій та другій особі множини, та в третій особі як однини, так і множини не зустрічається. Форми історично давального (пізньо-с.а. об’єктному відмінку відповідають д.а. давальний та знахідний) відмінка вживаються в третій особі, хоча засвідчено декілька випадків вживання *his self*, щоправда лише до XIII століття, коли утворилися структури [займ + *self*]. Форми присвійного займенника в зворотному 1ї та 2ї особи множини трапляються починаючи з другої половини XIV ст. (прикл. (4)), але і форми з давальним відмінком особового займенника в вищезгаданих особах зустрічаються після цього ще упродовж століття [Іванова 2001, 347]. (пр. (5)).

(4) *Now chese yourselven, wheither that yow liketh.*(*Kant.Tales*: 88; 1227;)

(5) *For I have saved yowself, and youre sonnes after. (Piers Pl.: 11049)
Because I saved yourself and your sons after.*

У Дж. Чосера реєструємо приклади ад’єктивного *self*:

(6) *in that selve grove.../He wolde make a fyr* (*Kant.Tales*: 45; 2860-2863).

in that same forest he wanted to make a fire

Ці свідчення про хронологію появи та зникнення зв.займ. різної структури можуть уточнити тезу, запропоновану І.П. Івановою, тобто визначити часові рамки, в яких відбулася субстантивізація *self*.

Щодо присвійного займенника як елемента зворотного, то І.П. Іванова зазначає, що оскільки найбільш вживаною була структура [займ (3ї ос.одн. в дав.відм.) + *self*] - *himselġ* (*hymself*), то вона вже встигла закріпитися в мові, на відміну від паралельної *hisselġ*. Зокрема, вона наводить приклад з різних рукописів "Cursor Mundi", де в одному випадку вживається присвійний займенник як перший елемент, а в іншому рукописі – об'єктний відмінок особового займенника:

- (7) *And wroȝt hisselġ in Ðat labore.*
(7') *And wroȝt him self in Ðat labour.*
And urged himselġ to that labour

Разом з тим, зв.займ. першої та другої осіб утворилися як поєднання присвійного займенника та вже іменника *self* [Іванова 2001, 122]. Отже ця теза знаходить своє підтвердження матеріалом пам'яток с.а. періоду.

Натомість, Е. Кінан твердить, що займенники *mi+self* та *þi+self* є не присвійними займенниками + *self*, а давальним відмінком особових займенників, але вони - фонологічно редуковані:

- (10) д.а. Дав.в. 1ї ос. - *mē*, 2ї ос. – *þē* > с.а. *mi* (*my*), *þi* (*by*)

Е. Кінан пояснює це переходом д.а. /ē/ в с.а. /i/ в деяких випадках, а саме: у відкритому та ненаголошеному складі (склади в займенниках третьої особи однини та в усіх особах множини або закриті (*him*, *us*, *hem*), або двоскладові (*hire*), або дифтонгальні (*eow*)) [Keenan 2002, 348].

Можливість фонологічної редукції припускають також У. Бергетон і Р. Панчева [Bergeton, Pancheva 2005].

Проте за великим пересувом голосних, що стався в ранньо-новоанглійський період, саме /ī/ відповідало б дифтонгові [ai], який сьогодні наявний в цих займенниках (*myselġ*, *thyselġ*). А якісна зміна д.а. /ē/ на с.а. /ī/ не засвідчена. Крім того, ця гіпотеза не пояснює наявність елемента, що відповідає присвійному займеннику в першій та другій особі множини.

Отже, якщо допустити можливість фонологічної редукції в конструкції [займ.(Дав.) + *self*] та аналогію з присвійними займенниками (довгий звук, дифтонгізація внаслідок великого пересуву голосних), то спростувати або підтвердити гіпотезу Е. Кінана можна шляхом аналізу словосполучення [займ. + *self*], починаючи з д.а. періоду та з'ясування, які тенденції при побудові цих словосполучень переважали.

Морфологічно *self* в д.а. період має парадигму притаманну прикметникам, а саме: має категорії відмінка, числа та роду; крім того, наявні як сильні, так і слабкі форми. При цьому, додавання до іменника або займенника прикметника *self* несло в собі інтенсифікуючу функцію. Саме на цьому терміні (а не на "емфатична функція") наполягають Е. Кьоніг та П. Зімунд [König, Siemund 1999, 98].

Так, в д.а. період найчастотнішими є поєднання [займ.(Дав.) + *self*], наприклад:

(8) *Her swealt Herodus from him selfum ofsticod.* (*Anglo Saxon Chron.*: 3AD)

**Here died Herodus from piercing (with a knife) himself.¹*

Також досить вживаними є конструкції [займ.(Ак.) + *self*], наприклад:

(9) *Gif he nyte,.. geladige hine selfne...* (*Laws of Arthur and Ine. Preface*)
if he doesn't know,... (let him) excuse himself

Конструкції [займ.(Дав.) + *self*] та [займ.(Ак.) + *self*] відповідають об'єктному відмінку в сучасній англійській мові.

Досить часто в д.а. текстах зустрічається конструкція [займ.(Ген.) + *self*], але в цих випадках її значення не відповідає значенню відповідного зв.займ. або інтенсифікатора в сучасній англійській мові.

(10) *wið his sylfes sunu setl getæhte.* (*Beowulf*: 2013)

**with his own son throne took*

Аналогічне вживання все ще прикметника *self* залишається і в с.а. періоді:

(11) *Thy selve neighebor wol thee despise.* (*Kant.Tales*: 63; 114)

У прикладах (14) і (15) *self* має значення "own" (власний). При цьому займенник не був обов'язковим елементом конструкції і міг випускатися:

(12) *þonan Biowulf com/sylfes cræfte...* (*Beowulf*: 2359-2360)

since that time Beowulf got his own power...

Трапляються також випадки, коли конструкція [займ.(Ген.) + *self*] зустрічається у значенні інтенсифікатора, тобто в значенні, де в сучасній англійській мові вживається зв.займ. з давальним відмінком особового займенника та з присвійним займенником як першим елементом відповідно, наприклад:

(13) *he his selfa ne mæg/for his unsnyttrum ... geþencean.* (*Beowulf*:1733-1734)

He himself couldn't for his ignorance thank

(14) *þin sylf þecest/lic mid leafum.* (*Junius Manusc.Genesis A, B*: 877-8)

(thou) thyself cover body with leaves.

Щодо форм множини, які б могли слугувати підтвердженням тези Е. Кінана, про первинність форм давального відмінка особового займенника в першій та другій особі однини як елемента зв.займ., які згодом могли редукуватися і співпасти з формою присвійного займенника, то їх в д.а. текстах знайдено не було, крім одного випадку вживання форми присвійного займенника як першого елемента зв.займ. у формі двоїни. Але і в цьому випадку особовий займенник стоїть у родовому відмінку:

(15) *Hwæt þu ... hæfst yfele gemearcod/uncer sylfra sið.* (*Junius Manusc.Genesis A, B*: 791-792)

**What you have evil done to ourselves lately!*

Попри існування значної кількості прикладів, що не суперечать тезі Е. Кінана, останні три приклади, очевидно, спростовують її.

Також можна внести уточнення до гіпотези І.П. Іванової: вже в д.а. періоді міг існувати іменник *self*, і прикметник з іменником могли існувати в мові одночасно, проте остаточна субстантивация прикметника *self* з його подальшим зникненням відбулася лише наприкінці с.а. періоду.

Поліфункціональність слова *self* в д.а. періоді не виключає тієї можливості, що поряд з прикметником існували омонімічні іменник та займенник. Останнє твердження потребує більш детального дослідження.

Отже, становлення форми зв.займ. не було однозначним процесом і включало в себе процеси занепаду (відмирання рідковживаних форм), конституентної інтерпретації та аналогії.

Література

1. *Иванова И.П., Чахоян Л.П., Беляева Т.М.*, История английского языка. Учебник. Хрестоматия. Словарь. – СПб., 2001.
2. *Bergeton, U., R. Pancheva.*, A New Perspective on the Historical Development of English Intensifiers and Reflexives. In S. Anderson and D. Jonas (eds.), 2005
3. *van Gelderen E.*, A History of English Reflexive Pronouns. – Amsterdam, 2000.
4. *Keenan E.L.* Explaining the Creation of Reflexive Pronouns in English. / Studies in the History of English: A Millennial Perspective. D. Minkova and R. Stockwell (eds), 2002.
5. *König E., Siemund P.* Intensifiers as Targets and Sources of Semantic Change / Meaning Change – Meaning Variation. R.Eckardt, K.von Heusinger (eds.) Workshop. Konstanz, 1999.
6. Longman Dictionary of English Language and Culture. fifth impression with corrections. Longman 2002.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. The Junius Manuscript(Oxford, Bodleian Library, MS Junius 11)// www8.georgetown.edu/departments/medieval/labyrinth/library/oe/texts/a1
2. Beowulf. Verse Indeterminate Saxon// www8.georgetown.edu/departments/medieval/labyrinth/library/oe/texts/b1
3. The Parker Chronicle and Laws (Corpus Christi College, Cambridge, MS. 173) facs. edd. Robin Fowler and H.Smith.// www8.georgetown.edu/departments/medieval/labyrinth/library/oe/texts/prose/laws.
4. The Anglo Saxon Chronicle. Manuscript A// www8.georgetown.edu/departments/medieval/labyrinth/library/oe/texts/asc
5. Chaucer, Geoffrey, The Canterbury tales: Electronic Text Center, University of Virginia Library// etext.lib.virginia.edu/toc/modeng/public/Cha2Can.
6. William Langland, The vision of Piers Plowman. Corpus of Middle English Prose and Verse// quod.lib.umich.edu/cgi/t/text/text-id?c=cme;cc=cme;rgn=main;view=toc;idno=PPILan

¹ * тут позначає дослівний переклад